Kontra Miklós

ISKOLAI ANYANYELVI NEVELÉSÜNK KÉT FŐ BAJA ÉS A KIÚT[1]

1. Bevezetés

Mivel kevés a rendelkezésemre álló idő, sok expressis verbis kijelentést fogok tenni, de a legtöbb mögött ellenőrizhető kutatási eredmények állnak.

2. Az első baj: irreális célok és elvárások

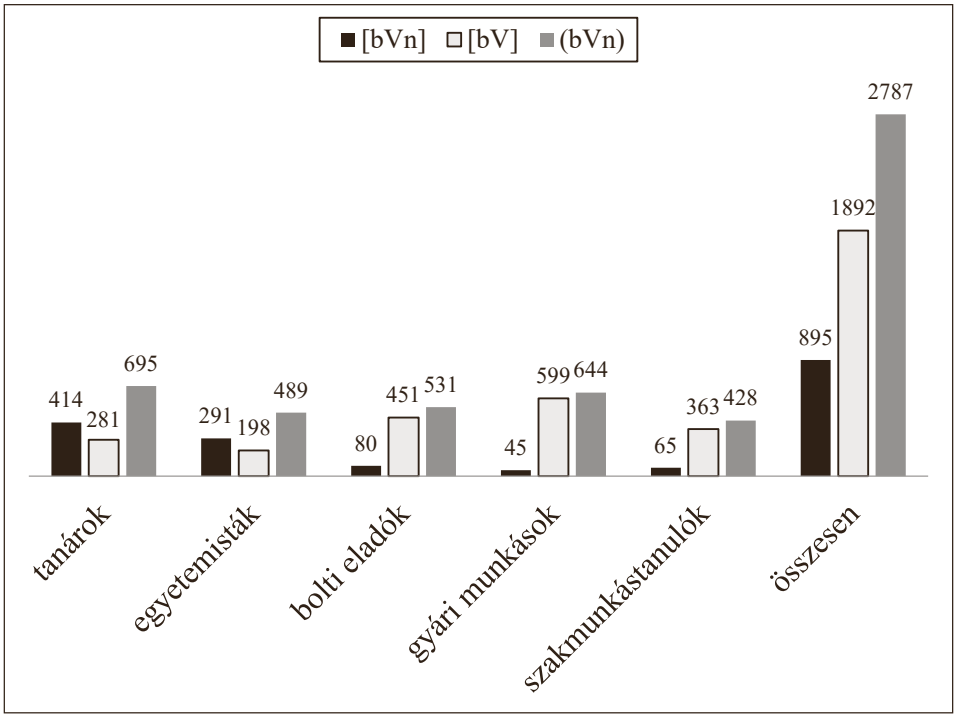
Tudományosan szalonképes, megismételhető, esetenként reprezentatív mintás kutatásokból tudjuk, hogy például az Iskola-2000 vizsgálat szerint a kárpátaljai magyar középiskolások 40,5%-a (N = 626) a *Ha Béla rosszul válogassa meg a barátait, pórul jár* mondatot nyelvtanilag jónak (helyesnek) tartotta (vagyis egy hibajavító feladatban nem javította ki; Beregszászi–Csernicskó 2007: 51). A nyelvművelők és nyomukban az iskolai tanítók, tanárok az ilyen mondatot nagyon „helytelennek" tartják (szerintük a *Ha Béla rosszul válogatja meg…* a „helyes"). Magyarországon 1988-ban országos reprezentatív mintánk 30%-a helyesnek ítélt egy suksükölő mondatot, továbbá a minta egyötöde szóbeli mondatkiegészítő feladatban szukszükölő alakot használt (Kontra szerk. 2003: 131, 136). Ne feledjük, hogy a nyelvész (tehát nem nyelvművelő) Kassai Ilona (1998) kimutatta, hogy „csoda, ha nem suksükölünk", a suksükölés a normális magyar beszéd része. Értsd: nyelvtanilag normális, szabályszerű, nem a társadalmi megítélés szerint. Következtetésem: a *-t* végű igék megítélésének és használatának standardizálása (a kodifikált standard szerint „helyes"-re változtatása) irreális cél, teljesíthetetlen elvárás.

A *Nyelvművelő kéziszótár* (Grétsy–Kemény [szerk.] 2005: 58–59) szerint a *hol?* kérdésre felelő határozó is kaphat *-ba, -be* végződést, különösen akkor, ha a következő szó mássalhangzóval kezdődik. Ez azonban „a mai norma szerint csak a közvetlen stílusú élőbeszédben fogadható el, másutt pongyolaságnak minősül". Megtudhatja még, aki ezt a könyvet olvassa, hogy az ilyen *-n* nélküli ragok a népies vagy bizalmas köznyelvben fordulnak elő, s élőszóban ez pongyolaság, írásban hiba. (A *hol?* kérdésre válaszoló *-ba/-be* és *-ban/-ben* ragok váltakozása sok évszázados jelenség, l. Wenszky−Novák 2012.) Országos vizsgálatunkból tudjuk, hogy az *A kisfiút megbüntették, mert nem volt iskolába* mondatot a minta 60%-a nyelvtanilag helyesnek

[1] Köszönöm Gyenes Máténak, a budapesti Teleki Blanka Gimnázium korábbi tanárának, valamint Tóth Pál Péter demográfus-szociológusnak hasznos megjegyzéseit. *** Ez a tanulmány részben az NKFIH K 138 827. számú, *Nyelvi vélekedések mintázatai Szegeden és környékén – Perceptuális dialektológiai vizsgálat* című pályázat támogatásával készült.

https://doi.org/10.17048/Pelikon.2025.41

ítélte, valamint írásbeli hibajavításkor a minta 32–45%-a nem javította az *iskolába* formát *iskolában*-ra (Kontra szerk. 2003: 86, 94). Továbbá: a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI) kutatásaiból tudjuk, hogy normális magyar beszédben a *-ban, -ben* ragok nazális mássalhangzóját az esetek kétharmadában nem ejtjük ki. Ebben is vannak társadalmi csoportok közötti különbségek (l. az 1. ábrát), de hogy a nyelvi környezet (pl. a ragot követő szó kezdő hangja) miként befolyásolja az *-n*-törlést, egyelőre még nem tudjuk. Ebből is az következik, amit a *-t* végű igéknél láttunk: a *-ban, -ben* ragok megítélésének és használatának standardizálása (a kodifikált standard szerint „helyes"-re változtatása) irreális cél, teljesíthetetlen elvárás.

1. ábra. A (bVn) realizációi a BUSZI-2 irányított beszélgetéseiben foglalkozási csoportonként, Mátyus (2011: 306) alapján. Az összes adat száma: 2787.

Harmadik példám a zárt *ë* hanggal kapcsolatos. Erről egy friss recenziójában Huszár Ágnes (2022: 93) többek közt ezt írja: „Az is világos [egy bizonyos] tanulmány alapján, hogy Kodály ötlete, mely szerint mindenkinek meg kell tanítani a zárt *ë*-t – kivitelezhetetlen és tulajdonképpen fölösleges is." Kodály szándékáról Péntek János (2008: 505) megállapította, hogy megvalósítása reménytelen volt, „hiába volt Bárczi Géza és Kodály Zoltán tekintélye". Péntek cikkének most az oktatási vonatkozásai fontosak számunkra. Kimondja, hogy „a magyar anyanyelvűeknek jóval több mint fele ma is *ë*-ző nyelvi környezetbe születik bele, ilyen lesz a vernakuláris nyelvváltozata". Továbbá:

> „Utólag megítélve valóban túlzó volt és nem volt kellőképpen taktikus az az elképzelés, hogy »kötelezővé«, »megtanítandóvá« kell tenni az *ë*-ző ejtést. Elsősorban azt kellett volna elérni, és ma is el kellene érni, hogy senkit ne stigmatizáljanak, ne szorítsanak ki a hivatásos beszélők köréből *ë*-ző ejtése miatt" (Péntek 2008: 506).

Ha igaza van Pénteknek abban, hogy a magyarok több mint fele zárt *ë*-ző nyelvi környezetbe születik bele, s abban is igaza van, hogy az *ë*-ző kiejtés a korábbi félig sztenderd helyzetből a sztenderd alá csúszott, akkor mindenki láthatja, hogy mekkora bajt okoznak azok az ábécéskönyvek, amelyek teljesen figyelmen kívül hagyják az *ë*-ző ejtésűek *ë* fonémáját, amivel igen megnehezítik a kisiskolások számára az írás és olvasás tanulását, l. például Zongor (1977). Ezzel a magyar ábécéskönyvek – az összes a Kárpát-medencében! – óriási károkat okoznak, holott az anyanyelvüktől való elidegenítés helyett a kisiskolások nyelvi biztonságérzetét is növelhetnék és az olvasástanulásukat is segíthetnék, ha jelölnék a zárt *ë*-ző ejtést olyan vidékeken, ahol a magyaroknak *ë*-ző a vernakulárisa. Péntek Jánostól tudjuk, hogy az Erdélyi Tankönyvtanács 2002-ben ilyen megfontolásból adta ki Adamikné–Gósy–Lénárd (2002) ábécéskönyvének *ë*-ző változatát, amely a felső-háromszéki kiejtés alapján készült, kísérleti jelleggel, kis példányszámban. Ha azonban mindenkitől megkövetelnék a helyesírás-tanításban is a zárt *ë* használatát, az rémálom lenne (l. Fejes 2014a és 2014b). Ebből a történetből azt a következtetést vonom le, hogy az *ë*-ző kiejtésű magyarok standardizálása (az *ë*-ző kiejtés kiirtása) irreális cél, de ha bevezetnék a zárt *ë* jelölését az *ë*-ző kisiskolások ábécéskönyveibe, sok-sok pedagógusok okozta kártól mentesülne minden második magyar kisiskolás. Továbbá: minden (tehát *ë*-ző és nem *ë*-ző) iskolás tankönyvében szerepelhetne egy nyelvtani-nyelvészeti tananyagrész az *ë*-ző beszédről – így az *ë*-zők valamennyire tudatosítanák saját beszédük nyelvtanát, és a nem *ë*-zők (passzívan) megismernének egy, az övéktől lényegesen eltérő magyar nyelvváltozatot.

3. A második baj: társadalmi károk

Sokszor idéztem már Papp István (1935: 16–17) 87 évvel ezelőtti, hajszálpontos diagnózisát a magyar pedagógusok lélekromboló munkájáról:

> „A legelső dolog, ami a gyermeket meglepi az iskolában, az, hogy az a magyar nyelv, melyet otthon tanult az édesanyjától, s melyet szülei, testvérei és játszótársai beszélnek, nem helyes, hanem szégyelnivaló. Minden erejét összeszedi hát, hogy egy-kettőre elfelejtse szülőfaluja parasztos beszédmódját, mely az első napokban annyi pirulást és lelki gyötrelmet szerzett neki. El is felejti mihamar, s ha később felnőtt korában a gyermekkori anyanyelv hangja találja megütni fülét, rögtön feltámad lelkében az első iskolai napok szorongó, kellemetlen érzése. Ez az érzés fogja színezni lelkében állandóan szülőfaluja nyelvjárásának képét, s hogy megszabaduljon a kellemetlen emlékektől, igyekezni fog fölé emelkedni gúnnyal és megvetéssel. Meggondolták-e az iskola emberei, mit romboltak itt a növendék lelkében?"

Hogy Papp Istvánnak mennyire igaza van ma is, azt egy friss élményemmel fogom igazolni. A 2023. tavaszi félévben tanítottam egy Zoom-kurzust a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszékén. Az egyik írásbeli házi feladatát egy diák a következőképp kezdte (1):

> (1) Csíkszentsimoni székely leány vagyok, aki mai napig suksüköl, akinek *A macska a házba van* típusú mondatok normálisak, és hallom a különbséget a *hëgyës* és *hëgyes* között.[2]
>
> A kisiskolás évek azzal teltek, hogy kineveljék belőlünk a *nem lássuk* típusú megjegyzéseinket, mondván: *ez így nem helyes/nem így KELL mondani*. És miután ötödik osztálytól felkerültem a szeredai iskolákba, ez a helyzet még rosszabb lett, mivel már az osztálytársaimtól is kaptam a korrigáló megjegyzéseket. Ez borzasztó önértékelési gondokat okozott nekem, mivel mindig úgy éreztem, én kevesebb vagyok, mint azok, akik azt mondják: *látjuk*. Éppen ezért, amikor a színházból kijövet egy mikrofont toltak elém, hogy elmondjam, milyen volt, a nyelvem nem engedelmeskedett nekem, azt sem tudtam, mit makogok, csak arra figyeltem, nehogy elsüssek egy *lássuk*ot.

Ismeretes az is, hogy az Egercsehiből a budapesti Színház- és Filmművészeti Főiskolára került Avar Istvánnak 1949-ben azt mondta egy tanára: „Kisfiam, ha három hónap alatt nem szoksz le a ronda beszédedről, kirúglak…". A kirúgást elkerülendő, a 18 éves Avar István emberfeletti erőfeszítések árán „leszokott" palóc kiejtéséről. A színművészeti tanár abszolút irreális követelmények elé állította a diákot, mivel 18 éves korban a palóc kiejtést pestire cserélni gyakorlatilag lehetetlen – hacsak valaki nem gombostűvel szurkálja magát, miközben gyakorolja a „helyes magyar ejtést", mint tette ezt Avar István (l. W1).

Vagy itt egy mai példa, Kálmán Lászlótól (2019):

> „A múlt héten történt, hogy egy harmadikos kissrác eggyel rosszabb jegyet kapott nyelvtanból, mint kaphatott volna, mert a *rézedény* szót két szóban, külön írta le, és ezt még tetézte azzal, hogy indoklásként azzal állt elő, hogy a *réz* szerinte melléknév, hiszen annak a dolognak egy tulajdonságát jelöli, amire az utána álló főnév utal."

Ha az ilyen események naponta gyerekek százezreivel történnek meg, fel kell ismernünk – mondja Kálmán –, hogy „itt nem egyszerűen az egyes gyerekek elmarasztalásával van a baj, hanem azzal, hogy ennek az egész társadalomra nézve hosszú távon is katasztrofális hatása van". Azért, mert ez nem fejleszti a kritikai gondolkodást, hanem bünteti. Kálmán a történet helyesírási, nyelvtani, sőt filozófiai vonatkozásait is részletesen bemutatja, ezt most átugrom, elég azt megjegyeznünk, hogy a helyesírás tanítása itt büntetőeszközzé

[2] Az első szó jelentése 'szúrós', a másodiké 'hegyvidékes' – K. M.

fajult, s gondolkodásra tanítás helyett az engedelmességre nevelés eszközévé vált. Kálmántól függetlenül, öt évvel korábban, egy cikkében Szilágyi N. Sándor (2014c) ezt írta (5):

> „Mi történik sok iskolában a gyerekekkel helyesírás-tanítás címén? Összeállítanak egy tesztet a legképtelenebb dolgokból, amiket egyszer a nyelvészek rosszul szabályoztak. Ha a gyermek nem úgy írja, ahogy kell, hanem ahogy kellene, ha jó lenne a szabály, akkor lepontozzák és megszégyenítik érte. Ez nemcsak súrolja az emberi gonoszság határát, hanem túl is van már rajta."

Jánk István (2019) vizsgálataiból tudjuk, hogy leendő és gyakorló magyartanáraink lingvicizmusának következtében a tanulók osztályzataiban egy teljes érdemjegy különbség mutatkozik a tartalmilag azonos, de nyelvileg eltérő szóbeli produkciók megítélésében. A helyzetet valamicskét magyarázza, de nem menti az a föltételezés, hogy a magyartanárok jelentős része valószínüleg nincs tudatában annak, hogy nyelvi alapon diszkriminál.

A mai magyarországi magyar nyelvi tankönyvekben hemzsegő nyelvi tiltásokat és következetlenségeket részletesen bemutatta Molnár Mária (2020), akinek egyik javaslatát idézem most:

> „[…] tudományos-szakmai összefogás megteremtését, szakmai viták megrendezését, majd a fenti szemlélet alapján, a kárpátaljai anyanyelvoktatásban alkalmazott tantárgy-pedagógiához (Beregszászi 2012) hasonló szemléletű, a nyelvi heterogenitást és flexibilitást funkcionális keretben közvetítő tantárgy-pedagógia kidolgozását javaslom." (Molnár 2020: 156.)

Ezzel a javaslattal nyugodtan egyetérthetünk. De ha már Beregszászi Anikó programja itt követendő példaként szerepelt, akkor megemlítek egy várható problémát. Az angol Peter Trudgill egy interjúban (Kontra–Trudgill 2000: 25–26) elmesélte, hogy az 1970-es években Angliában sikeresen megvívtak egy csatát, aminek következtében megváltozott az angliai tanárképzés, olyannyira, hogy a tanárok megértették, hogy nem a diákok akcentusát kell megpróbálni megváltoztatniuk, hanem a nyelvi előítéleteiktől kell megválniuk. Csak aztán a tanárok egy következő generációját a nyelvészek már nem tanították meg erre, s visszazuhant minden a régi elitista kerékvágásba. Vagyis: a tanárképzésben a nyelvi toleranciára nevelés örökös feladat, nem szabad soha abbahagyni. Trudgill igazságát ma már magyar példa is megerősíti. Dudics Lakatos Katalin (2021) azt mutatja be, hogy a Beregszászi Anikó fémjelezte anyanyelvi nevelési programot Kárpátalján 2018-tól kezdve egy másik program váltotta fel, s ez a „magyar nyelv és irodalom tanterv lényegében a magyarországi négyosztályos (9–12. évfolyam) gimnáziumok és szakgimnáziumok számára készült magyar nyelv és irodalom kerettanterv (hivatkozás nélküli) egyszerűsített »átvétele«". Vagyis itt a visszatérés a múltba: a diákok anyanyelvjárását és kétnyelvűségét ignoráló, a nyelvi otthonosságérzetüket pusztító s immár nem hozzáadó, hanem újból előíró, felcserélő

szemléletű kárpátaljai „anyanyelvoktatáshoz” (l. még Beregszászi–Dudics Lakatos 2020 és Beregszászi–Dudics Lakatos 2023).

Megemlítem még Németh Miklóst (2020), aki a mai oktatási diszkriminációról írt tanulmányt. Ebben bemutatja, hogy a Szeged környéki óvodákban az ö-zés beszédhiba is lehet, az általános iskolában a guggoltatást is az anyanyelvi nevelés szolgálatába állítják, s az egyetemi környezetben az *ö*-ző diákok olajozott öncenzúrával *e*-zővé válnak.

Végül röviden valamit helyesírásunkról, avagy a magyar helyesírás új, a Magyar Tudományos Akadémia által alkotott és jóváhagyott szabályzatának 12. kiadásáról, amely 2015-ben jelent meg. Szilágyi N. Sándor még 2014-ben közölt 5 cikket a készülő szabályzat apropóján, az elsőben élesen vetette föl a szabályzatkészítők felelősségét[3] is, az utolsónak pedig ezt a címet adta: „Változik a helyesírás – vagy rontjuk vele tovább a nyelvünket?”. Kritikáira a szabályzatalkotók közül soha senki egy szót sem válaszolt, amitől persze a szabályzatalkotók és a Magyar Tudományos Akadémia felelőssége mit sem csökken. Ez a szabályzat a mai formájában az intézményesített társadalmi károkozás szomorú példája.

A fenti példák mind a magyar lingvicizmus bizonyítékai. Ennek csökkentése a társadalmi elit kivételével minden magyarnak elemi érdeke (Kontra 2010: 88).

3.1. Utólagos beszúrás

2024. május 6-án, az MTA 197. közgyűlésén az Akadémia Elnöksége a magyar nyelvvel kapcsolatos akadémiai tevékenységekről jelentést és a teendőkről javaslatcsomagot terjesztett a közgyűlés elé, s ezeket a közgyűlés el is fogadta. A szavazást megelőző vitában közgyűlési képviselőként elmondtam, hogy:

> „*Az MTA és a magyar nyelv* című előterjesztés elején azt is olvassuk, hogy »A magyar helyesírás szabályozása megfelelő, ennek elvei mindenki számára megismerhetők, az alkalmazások elérhetők.« És ugyanitt pozitív színfoltként szerepel *A magyar helyesírás szabályai* legújabb, 12. kiadása, ami 2015-ben jelent meg. El szeretném mondani, hogy a magyar helyesírás szabályozása NEM megfelelő. Nem volt az a 30 évvel korábbi 11. kiadásban sem, és a 60 évvel korábbi, 1954-ben megjelent 10. kiadásban sem. A mostani szabályzatnak és elődeinek két fő baja van. Az egyik: nyelvtudományi szempontból több helytelen, hibás része van a szabályzatnak; a másik: a szabályzat nagyon nagy, de elkerülhető társadalmi károkat okoz.”

Hozzászólásom után a közgyűlés egyetlen tagja sem vitatkozott velem, majd nagy többséggel megszavazták az elnökségi előterjesztést. Két nap múlva, május 8-án az MTA honlapjára is fölkerült, hogy „A magyar helyesírás szabályozása megfelelő” (W2).

[3] Lásd még: Szilágyi (2015).

4. A kiút

Az iskolai nyelvtanórákról Margócsy István (1996: 52) precízen állapította meg, hogy „ma az anyanyelv oktatásának nem az a funkciója, hogy felkészítsen a magas szintű, művelt, írásbeli, sok műfajban is érvényesülni tudó nyelvhasználatra, hanem az, hogy csak szabályozza és standardizálja a beszédet és az alapszintű fogalmazást, azaz (mai értelemben vett) nyelvművelő funkciót lásson el". A magyar nyelvművelés azonban – amint Lanstyák István (2004: 70) kétségtelenül helyesen diagnosztizálta – „jelenleg nemcsak az anyanyelvi műveltséget terjeszti, hanem a nyelvműködéssel kapcsolatos mítoszok és babonák sokaságát is; mivel pedig a nyelvműködésről torz képe van, nem is lehet képes a »helyes« nyelvhasználatot elősegíteni". Magyar nyelvművelőkön Lanstyák a mozgalmi és akadémiai nyelvművelőket érti: az utóbbiakhoz tartozik például, ezt én mondom, Balázs Géza és Minya Károly, az előbbiekhez az Édes Anyanyelvünk számos laikus (vagyis nem nyelvész) szerzője.

A mítoszok és babonák iskolai terjesztését és az így okozott károkat jól dokumentálták többek között Pap Mária (1980), Szabó Tamás Péter (2012) és Schirm Anita (2021) is.

A nyelvművelést mint az iskolai anyanyelvi nevelés egyik fő kívánalmát könnyen lehet adatolni. Szende Aladár (1980: 137, 140) idéz egy 1960-as idevágó konferencia-határozatot, majd egy nevezetes 1976-os nyíregyházi konferencia apropóján a Fiatal Nyelvészek Munkaközösségének programja kapcsán azt is írja, hogy „ha tehát a kísérletnek ma még nincs is direkt nyelvművelő programja, implicit módon megvan a lehetőség a helyesnek és a helytelennek éles megkülönböztetésére".

Bizonyos hullámzásokkal a nyelvművelés a mai napig fontos iskolai követelmény maradt, amint ezt láthatjuk a 2020-as NAT ismertetéséből is (Jánk 2020), amiben a szerző idézi a következő elvárást: „A tanulók nyelvi megnyilatkozásai megfeleljenek a magyar nyelvhelyesség, illetve helyesírás szabályainak" (NAT 2020).

Persze az iskolai anyanyelvi nevelésnek (oktatásnak) a nyelvművelő tartalom nélkül is van baja: elsősorban a nyelvtanközpontúsága (ennek kritikáját l. Tolcsvai Nagy 2004). A nyelvtani ismeretek preferálása és az egyéb tudnivalók (nyelvhasználat, variabilitás stb.) elhanyagolása még az olyan, sok szempontból kitűnő anyagokat is jellemzi, mint amilyen Kálmán László és Molnár Cecília (2009) *A nyelvi nevelés módszertana* című munkája.

Vannak azonban, szerencsénkre, e rossz hagyományoktól eltérő próbálkozások is. Szilágyi N. Sándor (2002/2018: 218) Karácsony Sándor 1938-ban megjelent nyelvtanáról írja a következőt: „Karácsony Sándor nyelvszemléletére az jellemző, hogy nem a nyelv érdekli őt elsősorban. Hanem az érdekli, hogy hogyan lehetséges az, hogy egyik ember a másikkal szót tud érteni. Az ember az érdekes ebben a dologban." Idő híján erről többet nem mondhatok, de javaslom, olvassák el Szilágyi cikkét, majd Karácsony nyelvtanát.

Szilágyi (2000) írt egy nyelvtani kiskalauzt is egyetemre felvételizőknek, olyan „rendhagyó nyelvtant", amely nem magoltat, de annál inkább gondolkodtat, és amelyben olyan kérdésekre is kap a diák választ, hogy például „Mitől lesz mondat a mondat?" vagy „Miért jó az nekünk, hogy mellérendelő viszonyok is vannak?". Van már olyan magyar szakosoknak

készített, de minden tanár szakosnak hasznos egyetemi tankönyvünk is (Sándor 2016), amelyben külön fejezetek szólnak a nyelv és hatalom, a nyelvi diszkrimináció és az iskolai nyelvi hátrányok kérdéseiről is.

Megemlítem a Civil Dialektológiát is, azt a nemrég indított ismeretterjesztő honlapot (W3), amely vállalkozás „szeretné összegyűjteni és térképen ábrázolni mindazokat az interneten fellelhető tartalmakat, amelyek valamilyen formában megjelenítik a magyar nyelv térbeli változatosságát".

És végül: van már két olyan iskolai anyanyelvi nevelési programunk, amelyek szakítottak mindennel, ami rossz, és hasznosítanak mindent, ami nyelvészetileg, pedagógiailag és társadalmilag hasznos. Beregszászi Anikó (pl. 2010, 2012) és munkatársai kárpátaljai programjára utalok, és Kádár Edit (2017, 2018) és munkatársai (pl. Tamás–Bartalis–Kádár 2020) erdélyi programjára. Van tehát kiút: a reális célokat kitűző és társadalmilag hasznos anyanyelvi nevelés.

A pedagógusképzés megváltoztatása a könnyebb feladatunk. „Csak" arra van szükség, hogy akik óvodapedagógusokat, tanítókat és tanárokat képeznek, sajátítsák el és adják tovább a vonatkozó nyelvészeti ismereteket és a hozzáadó nyelvpedagógiát.

Jóval nehezebb és hosszabb távú program a magyar kultúraváltás. Ki kell iktatnunk azt a hitet, mely szerint a kodifikált magyar standard az egyetlen „helyes" nyelvváltozat, s aki nem így beszél vagy ír, az deficites ember, sőt: nem is igazi magyar ember. Ennek a kultúraváltásnak kitűnő segédeszköze lehet például Hizsnyai Tóth Ildikó (2022) nemrég megjelent könyve *(Nekem mondod? Jaffás és Kofolás beszélgetései a magyar nyelvről).* Amint Lanstyák István (2004: 70) javasolta: „az eddigi nyelvművelői gyakorlat gyökeres felülvizsgálatára, s ennek részeként a laikus nyelvművelői tevékenység megszüntetésére" van szükségünk. Ehhez hozzáteszem, hogy az anyanyelv használatának joga nyelvi emberi jog, a magyaroké is. Nemcsak egy számarányában kicsi, de társadalmilag hatalommal bíró csoporté, hanem közel 13 millió magyaré itt a Kárpát-medencében.

Összefoglaló

A magyar iskolai anyanyelvi nevelésnek két fő baja van. Az első: irreális célokkal és elvárásokkal bántalmazzák a pedagógusok az iskolásokat. Például: egy vizsgálat megállapította, hogy a kárpátaljai magyar középiskolások 40%-a helyesnek ítél egy suksükölő mondatot, s Magyarország felnőtt lakosságának 30%-a ugyanígy ítélt 1988-ban. Másik példa: a *-ban, -ben* ragok *-n* nélküli változatát élőszóban pongyolaságnak ítéli a Nyelvművelő kéziszótár (2005), ugyanakkor kimutattuk, hogy a normális magyar beszédben az esetek kétharmadában nem ejtjük ki az ilyen *-n*-eket. Anyanyelvi nevelésünk másik fő baja, hogy óriási társadalmi károkat okoz. Ezt igazolandó, példákat mutatok be Papp Istvántól (1935), Kálmán Lászlótól (2019), Jánk Istvántól (2019), Németh Miklóstól (2020) és Szilágyi N. Sándortól (2014). A kiutat egyrészt a pedagógusképzés megváltoztatásában látom, másrészt a magyar kultúra megváltoztatásában: ki kell iktatnunk a kodifikált standard változattal

kapcsolatos „egyistenhitünket”, másrészt az eddigi magyar nyelvművelői gyakorlat gyökeres felülvizsgálatára, s ennek részeként a laikus nyelvművelői tevékenység megszüntetésére van szükségünk.

Irodalom

Adamikné Jászó Anna – Gósy Mária – Lénárd András 2002. *A mesék csodái. ABC és olvasókönyv*. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács. (Az ábécéskönyv *ë*-ző változatát dr. Péntek János készítette el a felső-háromszéki kiejtés alapján.)

Beregszászi Anikó 2010. *Magyar nyelv. Stilisztika: Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 10. osztálya számára*. Csernyivci: „Bukrek”.

Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlent lehetni: Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In Csernicskó István – Márku Anita (szerk.): *Hiába repülsz te akárhová… Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához.* Ungvár: PoliPrint. 7–96.

Beregszászi Anikó – Dudics Lakatos Katalin 2020. Modern danse macabre egy kárpátaljai középiskolai magyarnyelv-tankönyv kapcsán. In Istók Béla – Lőrincz Gábor – Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs (szerk.): *Tankönyvkutatás – fordított tankönyvek – kétnyelvűség.* Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kara. 149–166.

Beregszászi Anikó − Dudics Lakatos Katalin 2023. *HUSZONKETTŐ: A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés 22 évének története*. Törökbálint: Termini Egyesület.

Dudics Lakatos Katalin 2021. Kárpátaljai magyar nyelv tankönyvek a helyi nyelvváltozatokról. *Magyar Nyelvjárások* 59: 185–197. https://doi.org/10.30790/mnyj/2021/11

Fejes László 2014a. Mindent a zárt *ë* hangról. *Nyelv és Tudomány* https://m.nyest.hu/hirek/a-zart-e (2014. 02. 20.)

Fejes László 2014b. Ilyen lënne az új helyësírás. *Nyelv és Tudomány* https://m.nyest.hu/hirek/ilyen-lenne-az-uj-helyesiras?comments (2014. március 4.)

Grétsy László – Kemény Gábor (szerk.) 2005. *Nyelvművelő kéziszótár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Hizsnyai Tóth Ildikó 2022. *Nekem mondod? Jaffás és Kofolás beszélgetései a magyar nyelvről.* Dunaszerdahely: Nap Kiadó.

Huszár Ágnes 2022. Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján. Szerk. Kontra Miklós és Borbély Anna. (Ismertetés) *BUKSZ* 2022/1: 91–94.

Jánk István 2019. Lingvicizmus a Kárpát-medence négy országának gyakorló és leendő magyartanárainál. *Magyar Nyelvőr* 143: 31–46.

Jánk István 2020. A NAT 2020 és az anyanyelvi nevelés. *Nyelv és Tudomány* https://m.nyest.hu/hirek/nat-2020-es-az-anyanyelvi-neveles (2025. 06. 25.)

Karácsony Sándor 1938. *Magyar nyelvtan társas-lélektani alapon*. Budapest: Exodus Kiadó. (Új, harmadik kiadása: Budapest: Széphalom Könyvműhely, 2010.)

Kassai Ilona 1998. Csoda-e, ha suksükölünk? In Sándor Klára (szerk.): *Nyelvi változó – nyelvi változás.* Szeged: JGYF Kiadó. 23–25.

Kádár Edit (szerk.) 2017. *FELADATBANK anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban*. I. kötet. Kolozsvár: Ábel Kiadó.

Kádár Edit (szerk.) 2018. *FELADATBANK anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban*. II. kötet. Kolozsvár: Ábel Kiadó.

Kálmán László 2019. Horror az iskolában: egy harmadikos kissrác külön írta le, hogy rézedény. *Qubit* https://qubit.hu/2019/03/05/horror-az-iskolaban-egy-harmadikos-kissrac-kulon-irta-le-hogy-rezedeny (2025. 05. 01.)

Kálmán László – Molnár Cecília 2009. *A nyelvi nevelés módszertana*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. https://real.mtak.hu/189256/1/a_nyelvi_neveles_modszertana.pdf (2025. 05. 16.)

Kontra Miklós 2010. A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. In Uő: *Hasznos nyelvész*et. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet. 65–89.

Kontra Miklós 2023. Jövőt formáló nyelvi nevelés. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 2023/1: 9–25.

Kontra Miklós – Peter Trudgill 2000. If women are being discriminated against, you don't say "You should become a man": An interview with Peter Trudgill on sociolinguistics and Standard English, conducted by Kontra Miklós. *novELTy* 7/2: 17–30. http://ludens.elte.hu/~deal/pages/novelty/htm2/vol72/kontra.htm (2025. 05. 01.)

Kontra Miklós (szerk.) 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltáskori Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó.

Lanstyák István 2003. Helyi „értékes" nyelvváltozatok, „tisztes" idegen szavak, „visszás" jelentések, „agresszív" rövidítések, „kevercs" nyelv és társaik. Válogatás a nyelvművelői csacskaságok gazdag tárházából I. rész. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2003/4: 69–98.

Lanstyák István 2004. Helyi „értékes" nyelvváltozatok, „tisztes" idegen szavak, „visszás" jelentések, „agresszív" rövidítések, „kevercs" nyelv és társaik. Válogatás a nyelvművelői csacskaságok gazdag tárházából II. rész. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2004/1: 51–76.

Margócsy István 1996. Magyar nyelv és/vagy irodalom: Egy tantárgy kialakulása és változásai. *BUKSZ* 1996: 45–52.

Mátyus Kinga 2011. *-ba, -ban* elméletben és gyakorlatban: A *(BVN)* változó variabilitása a BUSZI-2 öt foglalkozási csoportjában. In Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban.* Budapest: Beregszász: Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 303–311.

Molnár Mária 2020. „Ne beszéljünk suksük, szukszük nyelven…!" Tiltás és következetlenség 21. századi anyanyelvi nevelésünk oktatási gyakorlatában. In Ludányi Zsófia – Jánk István – Domonkosi Ágnes (szerk.): *A nyelv perspektívája az oktatásban: Válogatás a PeLiKon2018 oktatásnyelvészeti konferencia előadásaiból.* Eger: Líceum Kiadó. 147–157. https://doi.org/10.17048/Pelikon2018.2020.147

NAT 2020 = 5/2020. (I. 31.) Kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet módosításáról. *Magyar Közlöny* 17: 290–447.

Németh Miklós 2020. A nyelvjárási beszéd megítélése a pedagógusok körében. *Anyanyelvpedagógia* 13/1: https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=824 https://doi.org/10.21030/anyp.2020.1.3

Pap Mária 1980. Összefüggő beszéd az alsó tagozat első osztályában. In Radics Katalin – László János (szerk.): *Dialógus és interakció*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont. 67–80.

Papp István 1935. *A magyar nyelvtan nevelőereje.* Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Péntek János 2008. Az *ë* hang Kodály korában és ma. *Magyar Nyelvőr* 132: 504–508.

Sándor Klára 2016. *Nyelv és társadalom*. Budapest: Krónika Nova.

Schirm Anita 2021. *Diskurzusjelölők szövegeken innen és túl*. Budapest: Loisir Könyvkiadó.

Szabó Tamás Péter 2012. *„Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos": a javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében*. Dunaszerdahely: Gramma. https://mek.oszk.hu/10900/10947/

Szende Aladár 1980. A magyar nyelvtan helye a közoktatásban. In Imre Samu – Szathmári István – Szűts László (szerk.): *A magyar nyelv grammatikája*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 133–141.

Szilágyi N. Sándor 2000. *Ne lógasd a nyelvedet hiába! Nyelvtani kiskalauz felvételizőknek.* Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.

Szilágyi N. Sándor 2002/2018. Karácsony Sándor nyelvszemlélete és az anyanyelvoktatás. In Kontra Miklós (szerk.): „Tudjuk a nyelvtant, mégsem tudunk semmit". Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó. 216–221. https://btk.kre.hu/nyelveszet/images/kontra_miklos_web.pdf

Szilágyi N. Sándor 2014a. Változik a helyesírás − de jobb lesz-e nekünk is? *Nyelv és Tudomány* https://www.nyest.hu/hirek/valtozik-a-helyesiras-br-de-jobb-lesz-e-nekunk-is (2014. 05. 14.)

Szilágyi N. Sándor 2014b. Változik a helyesírás – észszerűen vagy ésszerűen? *Nyelv és Tudomány.* https://www.nyest.hu/hirek/valtozik-a-helyesiras-br-eszszeruen-vagy-esszeruen (2014. 05. 16.)

Szilágyi N. Sándor 2014c. Változik a helyesírás – a *dz* marad. *Nyelv és Tudomány.* https://www.nyest.hu/hirek/valtozik-a-helyesiras-a-dz-marad (2014. május 21.)

Szilágyi N. Sándor 2014d. Változik a helyesírás – Változzanak a nyelvészek! *Nyelv és Tudomány.* https://www.nyest.hu/hirek/valtozik-a-helyesiras-valtozzanak-a-nyelveszek (2014. 05. 23.)

Szilágyi N. Sándor 2014e. Változik a helyesírás − vagy rontjuk vele tovább a nyelvünket? *Nyelv és Tudomány.* https://www.nyest.hu/hirek/valtozik-a-helyesiras-br-vagy-rontjuk-vele-tovabb-a-nyelvunket (2014. 06. 03.)

Szilágyi N. Sándor 2015. Nyelvészek felelőssége. In Benő Attila – Fazakas Emese – Zsemlyei Borbála (szerk.): *Többnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület. 15–22.

Tamás Adél – Bartalis Boróka – KádárEdit 2020. *Magyar nyelv és irodalom VII. osztály*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.

Tolcsvai Nagy Gábor 2004. A magyar nyelv leírása és iskolai oktatása. In Uő: *Nyelv, érték, közösség*. Budapest: Gondolat Kiadó. 296–322.

Zongor Ferenc 1977. A zárt *ë* és az olvasástanítás. *Magyar Nyelvőr* 101: 74–76.

Wenszky Nóra − Novák Attila 2012. Itt az *n*, hol az *n*? *Nyelv és Tudomány.* https://www.nyest.hu/hirek/itt-az-n-hol-az-n (2012. 12. 14.)

Internetes hivatkozások

W1: Egy Egercsehiben élő bányászból lett legendás színész Avar István. https://www.ujsagmuzeum.hu/avar-istvan/ (2021. 04. 06.)

W2: Két évszázad után megújult lendülettel állt ki a magyar nyelv mellett az Akadémia. https://mta.hu/mta_hirei/ket-evszazad-utan-megujult-lendulettel-all-ki-a-magyar-nyelv-mellett-az-akademia-113682 (2025. 05. 19.)

W3: Civil Dialektológia. http://bihalbocs.hu/civil_dialektologia/civildialektologia.html (2025. 05. 19.)